

HALİM GİRAY

GÜLBÜN-Ü HÂNÂN
(KIRIM HANLARI TARİHİ)
DEĞERLENDİRME-METİN-TIPKIBASIM

Editör

Doç. Dr. Bekir GÜNAY

Editör Yardımcısı

Muhammed TANDOĞAN

Yayına Hazırlayanlar:

Alper BAŞER Alper GÜNAYDIN

İstanbul 2013

Bu kitapta yayınlanan makalelerin tüm yayın hakları İ.Ü. Avrasya Enstitüsü'ne aittir. Bu kitap yayın kurulunun yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen 5386 Sayılı Yasa'nın hükümlerine göre; hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayınlanamaz ve depolanamaz. Bilimsel araştırmalar için kurallara uygun alıntı ve atıf yapılabilir.

Eser Adı: Gülbün-ü Hânân - Kırım Hanları Tarihi
ISBN : 978-605-86090-0-6

Yayına Hazırlayanlar: Alper Başer-Alper Günaydın
Editör: Doç. Dr. Bekir Günay [İÜ Avrasya Enstitüsü Müdürü]

Editör Yardımcısı: Muhammed Tandoğan

Dizgi ve Tasarım: Arteastworks-www.arteastworks.com

Kapak Tasarım: Semiha Deniz Akıncı

Baskı: Pasifik Ofset

Cihangir Mah.Güvercin Cad. No:3/1

Baha İş Merkezi A Blok Haramidere - Avcılar / İstanbul

Tel: (0212) 412 17 77

Sertifika No: 12027

Kapak Resmi: Âsâfî Dal Mehmed Çelebi, Şecaatnâme, Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Köşkü Kütüphanesi, R 1301.

Baskı: I. Baskı

Baskı Tarihi: Mayıs 2013

İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü

Balabanağa Mahallesi Kimyager Derviş Paşa Sokak No:16

34134 Beyazıt-İstanbul

Tel: (0212) 455 58 59 | (0212) 455 57 00 (16770)

Fax: (0212) 455 57 62

E-mail: avrasya@istanbul.edu.tr, avid.dergi@yahoo.com.tr

Takdim;

Enstitümüzce, kuruluşumuzdan bu güne kadar benimsediğimiz ‘Geniş Avrasya’ perspektifinin tabii bir neticesi olarak, bugünü iyi tahlil edebilmek için bölgenin kültürel, ekonomik ve siyasi tarihinin iyi okunması gerektiği kanaatindeyiz.

Doğu ve Batı Türk Dünyasını birbirine bağlayan ve kozmopolit bir yapıya sahip Deşt-i Kıpçak sahası, bugün Avrasya olarak adlandırdığımız bölgenin kalbi mesabesindedir. 15. yüzyılın yarısından 19. yüzyılın başına kadar Doğu Avrupa, Karadeniz’in Kuzeyi ve Kafkasları içine alan bölgedeki siyasi varlığı, Osmanlı İmparatorluğu himayesindeki Kırım Hanlığı temsil eder.

Bir müddet Kırım’da resmî görevli olarak bulunduğunu daha sonra Bucak Seraskerliği yaptığını bildiğimiz son Kırım Hanı Şahbaz Giray’ın oğlu Halim Giray tarafından 1811’de tamamlanan ve Kırım Hanlığı Tarihi ile ilgili ana kaynaklardan biri olan Gülbün-ü Hânân’ın hazırlanıp neşredilmesi enstitümüzün faaliyet alanlarıyla birebir örtüşmektedir.

Çalışma, araştırmacılar tarafından disiplinler arası bir bakış açısıyla, eserin baş tarafına eklenen eleştirel ve açıklayıcı iki değerlendirme makalesini ve Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış yazma eserin ‘fonetik transkripsiyon metodu’ ile Latin harflerine aktarılmasını kapsamaktadır.

Ayrıca başlıkların, şecere kayıtlarının, dua kısımlarının, Arapça ve Farsça ibarelerin, derkenarlar ve şiirlerin metinde kolayca ayırt edilebilecek şekilde düzenlenmesi; metne eklenen varak numaraları, 800 küsur kelimelik dizin listesi, açıklayıcı dipnotlar ve tıpkıbasım çalışmanın, araştırmacılara kolaylık sağlayacak diğer unsurlarıdır.

Yalnızca alfabesinin aktarılması bile kendi içinde ciddi zorluklar barındırsa da geçmişin, farklı disiplinlerin metotlarıyla ele alınıp incelenmesi, bugünün meselelerini idraki kolaylaştırdığı gibi, geleceğin şekillendirilmesinde de sağlam bir zemin hazırlayacaktır.

Ne kadar mahallî olursa olsun tarih umumîdir ve insanlık mirası olarak değerlendirilmelidir. Tarihi ‘bilinmeyen’ olmaktan çıkarmak ve insanlığın mazisi ile âfisi arasında köprü kurmak vazifesi ise yalnızca merak olmaktan daha öte medenî insanın temel bir ihtiyacıdır.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ’nin entelektüel birikimini müşahhas çalışmalara dönüştürme gayesiyle AVRASYA ENSTİTÜSÜ olarak, Alper BAŞER ve Alper GÜNAYDIN tarafından yayına hazırlanan, ‘GÜLBÜN-Ü HÂNÂN - KIRIM HANLARI TARİHİ’ adlı bu kıymetli çalışmayı ilim dünyasına heyecanla ve gururla takdim ediyoruz.

Editör

Doç. Dr. Bekir GÜNAY

ÖNSÖZ

Altın Orda Devleti'nin parçalanma sürecinde ortaya çıkan siyasi yapılar arasında en uzun ömürlüsü ve etkilisi Kırım Hanlığı'dır. 1450'lerden 1783 yılına kadar varlığını sürdüren Kırım Hanlığı tarihinin kaynakları arasında bütüncül bir bakış açısıyla tüm süreci ele alan *Gülbün-ü Hânân* hususi bir yere sahiptir. Bu nedenle bu kıymetli eserin yayımına karar verilmiştir.

Gülbün-ü Hânân'ın yayımı sürecinde Biritish Library ve Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan nüshalar elde edilerek edisyon-kritiği hafif transkripsiyon ile yapılmış, bilhassa Farsça izafetlerin okunuşunda Türk telaffuzu dikkate alınmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Nüshası metninde eksiklikler bulunmakta ve derkenarları içermemektedir. Bu nedenle Biritish Library Nüshası yayına esas nüsha kabul edilmiştir. İki eser arasındaki belirgin farklar ve metnin anlaşılmasını kolaylaştıracak bazı açıklamalar dipnotlarla gösterilmiştir. Biritish Library nüshasında bulunan ve metne sonradan kaydedildiği anlaşılan sayfa kenarı notlarını ve bazı şecere kayıtlarını, üslup itibarıyla yazara ait olduğu kanaatinde olmamıza rağmen, kolayca ayırt edilebilmeleri için '*derkenar*' kaydıyla verdik.

Çalışmada ilk olarak Halim Giray'ın hayatı, tarihi kişiliği ve *Gülbün-ü Hânân*'ın tarihi kaynak değeri ortaya konulmuş arkasından Halim Giray'ın *Gülbün-ü Hânân*'a yansıyan edebi üslubu değerlendirilmiştir. Değerlendirmelerden sonra ana metin ilave edilmiş, son olarak Biritish Library nüshasının tıpkıbasımını eklenmiştir.

Araştırmacılara kolaylık sağlamak adına kitap, şahıs isimleri, terimler ve alıntılar italik ya da koyu renkli olarak gösterilmiştir. Varaklar belirtilmiş, noktalama işaretleri konulmuş, metin içerisinde verilen dua ve şiirler kolayca ayırt edilebilecek şekilde yazılmıştır. Tarihi kavramlar, eser adları, şahıs isimleri, kabile adları, yer adları vb. kelimelerin indeksi hazırlanmıştır.

Halim Giray'ın *Gülbün-ü Hânân*'ın girişinde "*Zahmet-i mütâla'ayı irtikâba tenezzül ve imrâr-ı nazar-ı tevaggul iden zevât-ı kirâm-ı mekârim-simâtdan recâ-yı sâdik ve ümîd-i vâsik budur ki sebk ü sakmı dahl ü teşnî' ve muktezâ-yı killet-i bizâ'a derkâr olan hatâ ve kusûrını sâde-dilân-ı avâma teşyî' itmeyüb mümkün mertebe vâkî' olan sehv ü hatâyı kalem-i maârif-i rakmlarıyla tashih ve ıslâha himmet buyuralar.*" şeklinde ifade ettiği üzere, çalışmamızdaki eksikliklerin yapıcı bir eleştiriyile bizlere iletilmesinden memnuniyet duyacağımızı belirtiriz.

Nüshaların ve belgelerin tedarik edilmesinde bize kolaylık sağlayan Başbakanlık Osmanlı Arşivi personeli, Biritish Library ve Topkapı Sarayı Müzesi görevlileri ile çalışmalarımız sırasında yardımlarını esirgemeyen mesai arkadaşımız Hasan Hüseyin Güneş'e ve İÜ Avrasya Enstitüsü Araştırma Görevlisi Muhammed Tandoğan'a teşekkürü borç biliriz.

18 Nisan 2013

Alper BAŞER - Alper GÜNAYDIN

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
b.	: Beyit
bkz.	: Bakınız
BL	: British Library
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
g.	: Gazel
Gülbün	: Gülbün-ü Hanan
H.	: Hicri
h.	: Hüküm
Haz.	: Hazırlayan
Haz. N	: Hazırlayanların Notu
M.	: Miladi
MD	: Mühimme Defteri
MEB İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
nr.	: Numara
öl.	: Ölümü
s.	: Sayfa
Sat.	: Satır
TDV İA (DİA)	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Tn.	: Topkapı Nüshası
Trc.	: Tercüme Eden
Vb.	: Ve benzeri
Vr.	: Varak
Yay.	: Yayınları, Yayınevi

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III

I. BÖLÜM

DEĞERLENDİRMELER

- A. Alper Başer, ‘Halim Giray’ın Hayatı ve Gülbün-ü Hânân’ın Tarihi Kaynak Olarak Değeri’..... 1
- B. Alper Günaydın, ‘Gülbün-ü Hânân’ın Muhtevası ve Edebî Üslubunun Tahlili’..... 15

II. BÖLÜM

- A. Transkripsiyon Hakkında..... 26
- B. Metin..... 28
1. MELEK HACI GİRAY HAN.....(29b) 31
İSTİRDÂD.....(29b) 32
 2. MENGLİ GİRAY HAN.....(30a) 33
 3. MEHEMMED GİRAY HAN.....(31a) 35
ZUHUR-U MANSIB-I KALGAYÎ.....(31a) 35
 4. SAÂDET GİRAY HAN.....(31b) 36
 5. SAHİB GİRAY HAN.....(32a) 37
 6. DEVLETGİRAYHAN.....(33b) 39
 7. SEMÎN MEHEMMED GİRAY
HÂN-I SÂNÎ.....(34b) 42
ZUHÛR-U MANSIB-I NUREDDİN... (35a) 43
 8. İSLAM GİRAY HAN.....(36a) 44
 9. BORA GAZİ GİRAY HAN.....(36b) 45
 10. FETH GİRAY HAN.....(38b) 50
 11. SELÂMET GİRAY HAN.....(40a) 52
 12. CANBEG GİRAY HAN.....(41a) 54

13. MEHEMMED GİRAY	
HÂN-I SÂLİS(41b)	55
TEZNÎB:BEYÂN-I ZUHÛR-U	
ÇOBAN GİRAY(42b)	56
14. İNAYET GİRAY HAN(42b)	57
15. REZMÎ BAHADIR GİRAY HAN(43b)	58
16. MEHEMMED GİRAY HÂN-I RÂBİ‘ (44b)	61
17. İSLÂM GİRAY HÂN-I SÂNÎ(46a)	63
18. ÂDİL GİRAY HAN(47a)	65
19. el-HÂC SELİM GİRAY HAN(47b)	66
20. MURAD GİRAY HAN(50b)	71
21. HACI GİRAY HÂN-I SÂNÎ(51a)	72
22. A‘VER SAÂDET GİRAY HAN(51b)	73
23. SAFÂ GİRAY HAN(52b)	74
24. DEVLET GİRAY HÂN-I SÂNÎ(53a)	75
25. GÂZÎ GİRAY HÂN-I SÂNÎ(54a)	78
26. KAPLAN GİRAY HAN(55a)	80
27. KARA DEVLET GİRAY	
HÂN-I SÂLİS(56a)	82
28. SAÂDET GİRAY HÂN-I SÂNÎ(57a)	83
29. MENGLİ GİRAY HÂN-I SÂNÎ(58a)	85
30. FETH GİRAY HÂN-I SÂNÎ(59b)	89
31. SELAMET GİRAY HÂN-I SÂNÎ(60a)	91
32. SELİM GİRAY HÂN-I SÂNÎ(61a)	92
33. ARSLAN GİRAY HAN(61a)	93
34. HALİM GİRAY HAN(62a)	95
35. KIRIM GİRAY HAN(62b)	97
36. SELİM GİRAY HÂN-I SÂLİS(64a)	99
37. MAKSUD GİRAY HAN(65a)	101
38. DEVLET GİRAY HÂN-I RÂBİ‘(65b)	102
39. KAPLAN GİRAY HÂN-I SÂNÎ(66b)	104
40. SAHİB GİRAY HÂN-I SÂNÎ(67b)	106
41. ŞAHİN GİRAY HAN(68a)	107
42. BAHADIR GİRAY HAN(68b)	109

43. ŞEHBAZ GİRAY HAN.....(68b)	110
44. BAHT GİRAY HAN.....(70a)	112
C. DİZİN.....	115
D. TIPKI BASIM.....	121

HALİM GİRAY'IN HAYATI ve GÜLBÜN-Ü HÂNÂN'IN TARİHİ KAYNAK OLARAK DEĞERİ

Alper BAŞER*

Modern tarihçiliğin vazgeçilmez ilkelerinden birisi kaynaklara olan eleştirel yaklaşımdır¹. Bu yaklaşım özellikle ana kaynakların değerlendirilmesi noktasında kendini göstermektedir. Herhangi bir belge ya da kroniği kullanmadan önce tarihçinin sorması gereken sorular bugün neredeyse standartlaşmıştır. Bu soruların başlıcaları kaynağı kimin, hangi nedenle yazdığı, tarihsel kontekstinin, işlevinin ve yazarı tarafından hedeflenen amacın ne olduğu şeklindedir².

Bu çalışmanın temel amacı Halîm Giray'ın Kırım Hanlığı'nın tarihini konu alan ünlü eseri Gülbün-ü Hânân'ın değerlendirmesini yapmaktır. Bu nedenle önce Halîm Giray'ın hayatı ve eserini hangi koşullar altında ortaya koyduğu ifade edildikten sonra eserin kaynakları ve tarihi değeri belirtilecektir.

A. Halîm Giray'ın Hayatı

Halîm Giray, Kırım'ın son hanlarından Şehbaz Giray'ın oğlu olup H. 16 Muharrem 1186/ M. 19 Mayıs 1772 tarihinde günümüz Tekirdağ ilinin Saray ilçesine bağlı Edir köyünde dünyaya gelmiştir³. Bundan sonraki yıllarda Halîm Giray hak-

* Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yeniçağ Tarihi ABD, baseralper@mynet.com

1 Osmanlı tarihçiliğinde Aşıkpaşazade ve Tarihi etrafında oluşan tartışmalar bu konuya güzel bir örnektir, bkz. Colin İmber, “Osman Gazi Efsanesi”, *Osmanlı Beyliği* içinde, Çev. Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova, Ed. Elizabeth A. Zachariadou, İst. 1997, s. 68-77; Halil İnalçık, “Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı” Çev. Fahri Unan, *Söğüt'ten İstanbul'a* (içinde), Derleyen: Oktay Özel, Mehmet Öz, Ankara 2005, s.119-145. Benzer şekilde Baki Tezcan'ın II. Osman'ın öldürülmesinin dönemin kaynaklarına yansımından hareketle yaptığı yorumlar yazar ve toplumsal konumunun eseriyle olan ilişkisi hakkında ufuk açıcıdır, Baki Tezcan, “ ‘Genç’ Osman Neden Tahtan İndirildi? Osmanlı Tarih Yazımında Bir Yolculuk”, Çev. Deniz Berktaş, Editör. Jane Hathaway, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyan ve Ayaklanma* içinde, İstanbul 2010, s. 43-62.

2 Jeremy Black-Donald M. Macraill, *Studying History*, London 1997, s. 173.

3 Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin *Tezkiretü's-Şu'âra*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri nr. 789, 16b, M. Nuri Çımarcı, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin *Tezkiretü's-Şu'ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2007, s. 44-45, bu çalışmada tarih sehven H. 12 Muharrem 1182 olarak gösterilmiştir.

kında rastlayabildiğimiz ilk kayıt 1788 yılının Eylül ayına aittir ve Halim Giray'ın babası Şehbaz Giray'ın kalgayı Mübârek Giray'ın maiyetinde olduğunu ortaya koymaktadır⁴. Bu tarih, babasının Osmanlı Devleti tarafından Kırım (Kuban) Hanı olarak atandığı tarihin bir yıl sonrasındır⁵.

Halim Giray bu tarihten itibaren Osmanlı bürokrasisine ait belgelerde karşımıza çıkmaktadır. Halim Giray, 1788 yılında kardeşi İsmet Giray ile birlikte tasarruf ettiği salyane hakkındaki bir arzlarında, 1793 yılında Tekfurdağı Gümrüğü'nden kendisine aylık olarak verilmesi gereken fakat Gümrük Emini tarafından verilmeyen tahsisat hakkındaki arzıyla ve bunlara dair yapılan işlemler dolayısıyla arşiv belgelerinde zikredilir⁶. Halim Giray bundan sonraki yıllarda da salyane almaya devam etmiştir⁷.

Halim Giray'ın hayatındaki en önemli olaylardan birisi de İstanbul'da yaşama-ya başlamasıdır. Şânîzâde Tarihi'nde, Halim Giray'ın III. Selim devrinden itibaren İstanbul'da yaşamaya başladığı belirtilmekte idiye de ne yazık ki kesin bir tarih verilmez⁸. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde kendi yazısıyla kaleme aldığı bir arzdan

Halim Giray eserinde Şehbaz Giray'ın babası olduğunu “..Tercümesi sebkat iden merhûm Arslan Giray Hanın veled-i sâlis-i sa'd-âhteri ve müsvedde-i mecmûa-yı perişân-tabîrin peder-i şefkat-küsteridir..” ifadesiyle belirtir, Halim Giray, *Gülbün-ü Hânân*, vr, 68b; B. Kellner-Heinkele, Muzaffer Ürekli ve Cemal Kurnaz-Halil Çentik çalışmalarında Halim Giray'ın doğum yerini sehven Kırım göstermektedirler. B. Kellner Heinkele, “A Chinggisid and Ottoman: Halim Gerey Sultan”, *Altaica* V, Moskva 2001, s.70; Cemal Kurnaz-Halil Çentik, “Hanlık Dönemi Kırım Şairleri Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 51, Güz 2009, s.278; Muzaffer Ürekli, “Gülbün-i Hanan”, *TDV İA (DİA)*, C. IVX, İstanbul 1996, s.235-236.

4 BOA, Cevdet Tımar 8748. Bu belge Halim Giray'a Menteşe sancağında zeamet verilmesi ve bu konuda ortaya çıkan sıkıntılar hakkındadır.

5 Şehbaz Giray H. 27 Zilkade 1201/M. 10 Eylül 1787 tarihinde hanlığa getirilmiştir. Şehbaz Giray hanlığı döneminde Kuban hattında değil ancak Osmanlı kontrolü altında bulunan Bucak Tatarları ile birlikte Ruslara karşı olan çatışmaya iştirak etmiştir, bkz. *Gülbün-ü Hânân* vr. 69a-69b; Ahmed Cavid Bey, *Müntehabât, Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi* adıyla yayına hazırlayan Adnan Baycar, İstanbul 2004, s. 589, 595; Halil İnalçık, “Giray”, *MEB İA*, C. IV, İstanbul 1945, s. 788.

6 BOA, Cevdet Hariciye 1780; BOA, Cevdet Hariciye 6589.

7 BOA, Cevdet Hariciye 3235. Bu belgeden Halim Giray'ın 1798- 1801 yılların arasında da salyane almaya devam ettiği görülmektedir.

8 Şânî-zâde Mehmed 'Atâullah Efendi, Şânî-zâde Târîhi (1223-1237/1808-1821), C. I, Haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2008, s.661.

anlaşıldığına göre, Halim Giray'ın 1804 yılının Mayıs ayından önce İstanbul'da yaşamaya başladığı kesindir⁹.

1804 yılından sonra 1808 yılına kadar İstanbul'da kaldığını düşündüğümüz Halim Giray, 1808 yılında Kalgay rütbesiyle Tuna Seraskeri yapılan Bahadır Giray'ın maiyetine girmiş ve Osmanlı-Rus Savaşına katılmıştır¹⁰. Bu savaşta kendisinin Bucak Seraskeri unvanını taşıdığı ve beraberindeki Tatar mirzaları ile 1806-1812 Osmanlı-Rus savaşında bulunduğu anlaşılmaktadır. Halim Giray'ın en azından 1809 yılından itibaren Bucak Seraskerliği görevinde bulunduğu kesindir¹¹. Halim Giray'ın kimi arşiv kayıtlarında Bucak Seraskeri ifadesinin yanı sıra kabail-i Tatar seraskeri olarak da adlandırıldığı görülmektedir¹².

Halim Giray Osmanlı-Rus Savaşını sonlandıran 1812 tarihli Bükreş Antlaşması'ndan sonra İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da iki yıl süreyle ikamet ettikten sonra 1814 yılında İstanbul'dan uzaklaştırılarak Vize'ye gönderilmiştir¹³. Fatim Tezkiresi'nde ise Halim Giray'ın Silivri kazasında bulunan Çatalca köyüne gönderildiği belirtilmektedir¹⁴.

Halim Giray, İstanbul'dan uzaklaştırıldığı dönemde de Osmanlı Devleti tarafından himaye edilmeye devam etmiş ve İstanbul Gümrüğü malından kendisine aylık olarak verilen 29860 akçe ile hayatını idame ettirmiştir¹⁵.

9 BOA, Cevdet Hariciye 1711. Belge 11 Safer 1219/22 Mayıs 1804 tarihlidir.

10 Şânî-zâde Mehmed 'Atâullah Efendi, a.g.e, s. 107. Bursalı Mehmed Tahir'in Kırım Müellifleri'nde sehven Halim Giray Kalgay olarak gösterilir. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri*, Haz. Mehmet Sarı, s.21.

11 BOA, MD 230, s. 45, h. 137; BOA MD 231, s. 17, h. 54; BOA, Cevdet Hariciye 16175.

12 BOA, MD 232, s. 37, h. 301.

13 Şânîzâde Mehmed, a.g.e, s.661. Şânîzâde Tarihinde Halim Giray'ın barış antlaşmasından sonra İstanbul'a geri döndüğü belirtilmekle birlikte Gülbün-ü Hânân'ın bitiş tarihi H. Rebiü'l-ahir 1226/Nisan-Mayıs 1811'dir. Savaş sırasında Halim Giray'ın Gülbün-ü Hânân'ı yazması ihtimali düşüktür. Bu nedenle Halim Giray, Gülbün-ü Hânân'ı bitirmesinden bir müddet önce İstanbul'a dönmüş olmalıdır.

14 Fatim Davud, *Tezkere-i Hâtimetü'l-Eş'ar (Fatim Tezkiresi)*, İstanbul 1271, s.73.

15 BOA, Cevdet Hariciye 2269.

Sürgüne gönderildiği tarihten yaklaşık on yıl sonra 1823/1824 yılında vefat etmiş, Çatalca köyündeki Ferhad Paşa Camii'nin haziresine gömülmüştür¹⁶.

B. Halîm Giray'ın Hayatının Gülbün-ü Hânân'a Katkısı

B. Kellner-Heinkele, Halîm Giray'ı konu alan makalesinde onun için“...*a man proud to be descended from the Chinggis Khan.*”¹⁷ İfadesini kullanılır. Bu ifade Halîm Giray'ın eserini ortaya koyuşunun temel sebeplerinden birini açığa koyduğu için önemlidir. Bizatihi bu gurur, eserin yazılma sebepleri arasındadır ve Gülbün-ü Hânân'da özellikle Çoban Giraylar ve o sülaleden olan Adil Giray'a karşı olan negatif tavırda kendini göstermektedir¹⁸. Halîm Giray eserinde Osmanlı-Kırım ilişkilerinde genel olarak Osmanlı Devleti'ne itaati vurgulayan bir tavır takınmasına rağmen 1814 yılında İstanbul'dan Vize'ye gönderilmiştir. Şânîzâde tarihinde geçmiş tecrübeler göz önünde tutularak Halîm Giray'ın Vize'ye gönderildiği kaydedilir. Bu kayıt üstü kapalı bir şekilde de olsa Halîm Giray'ın İstanbul'dan gönderilmesinin özellikle II. Mahmud'un saltanatın ilk yıllarındaki “hanedana alternatif arayışlarının”¹⁹ bürokraside uyandırdığı tepkinin bir neticesi olduğunu akla getirmektedir.

Halîm Giray'ın doğum tarihi Kırım'ın önce bağımsız sonra da Rusya'ya ilhakıyla sonuçlanacak 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın en şiddetli günlerine tesadüf etmektedir. Şehbaz Giray'ın üçüncü oğlu Halîm'in zihni olgunluğunun oluştuğu ve dünyayı kavramaya başladığı söylenebilecek on bir yaşında ise Kırım Rusya

16 Fatîm tezkiresinde ölüm tarihi “...*bin iki yüz otuz dokuz sâli hilâlinde kebk-i rûhu giriftâr-ı pençe-i ikâb-ı ecel-i müsemmâ olup...*” ifadesiyle belirtilir, Fatîm Tezkiresi, s. 73; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî 2*, Haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul 1996, s.588; Mehmet Tahir, a.g.e, s. 21; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Çoşkun Üçok, Ankara 2000, s. 372.

17 Kellner-Heinkele, a.g.m, s. 69.

18 Gülbün-ü Hânân, vr.42b, 47a.

19 III. Selim'in öldürülmesinden sonra iktidarı ele geçiren Alemdar Mustafa Paşa'nın Çatalca'da bulunan Selim Giray'ı Osmanlı tahtına çıkarmayı düşündüğü, bu olaydan önce III. Selim devrinde Pazvantıoğlu Osman'ın Mehmed Giray'ı benzer şekilde tahta çıkarma düşüncesinde bulunduğunu F. Emecen dönemin kaynaklarına dayanarak ifade etmektedir; Feridun M. Emecen, “Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar”, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan ve Toplum* içinde, İstanbul 2011, s. 55.

tarafından tamamen ilhak edilmiştir. Bununla birlikte Özi sahrası, Bucak havalisi ve Pre-Kafkas steplerinde bulunan Tatar-Nogay toplulukları ile Cengizli soyunun geleneksel yakınlığı ve Bucak Seraskerliği gibi Kırım hanzadelerinin yürüttüğü kurumlar varlığını devam ettirmektedir. Halîm Giray bu nedenle hanlığın varlığına tanık olmasa bile bu kurumların işleyişine tanıklık etmiştir.

Babası Şehbaz Giray'ın Özi, Bucak ve Pre-Kafkas steplerindeki Tatar-Nogay gruplarının hanlığına atanmasıyla Halîm Giray, Kırım Hanlığı'nın siyasi ve idari kültürünün bakiyesi olan bu yapıya tanıklık etmiş hatta belirttiğimiz üzere Bucak Seraskeri olarak bizzat bu yapının içinde de bulunmuştur²⁰. Kırım Hanlığı'nın siyasi ve idari geleneğinin bu son kalıntıları Halîm Giray'ın bizzat içinde bulunduğu 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nı bitiren Bükreş Antlaşması ile ortadan kalkmış ve Kırım Hanlığı'nın siyasi, idari, kültürel coğrafyası “kayıp bir dünya” haline gelmiştir²¹.

Halîm Giray bu kayıp dünyanın son anlarındaki işleyişin bizzat tanıklık etmiştir. Bu durumun eserine de yansıdığı ortadadır. Örneğin Bucak Seraskerliği yaptığı dönemde maiyetinde bulunan Tatar mirzalarına “*tirkeş akçesi*” verilmesi için arzda bulunmuş bu istek Baş Muhasebe'de eski kayıtlara müracaat edilerek incelenmiş ve böyle bir âdetin bulunmadığı belirtilerek reddedilmiştir. Seraskerliği dönemindeki bu tür tecrübelerin kullandığı kaynaklardaki bilgileri daha net yorumlayabilmesine olanak verdiği ortadadır.

Halîm Giray'ın hayatının en önemli aşamalarından birisi de İstanbul'a yerleşmesi ve burada geçirdiği zaman dilimidir. 1804 yılından 1808 ve 1811/1812'den 1814'e kadar olan zaman diliminde İstanbul'da yaşadığı hem arşiv belgeleri hem de Şânîzâde'nin ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Burada yaşadığı dönemde

20 BOA, Cevdet Hariciye 16175.

21 Kırım'ın Rusya'ya ilhaki ile sonuçlanacak süreç için en önemli çalışma Alan Fisher'e aittir. Bunun yanı sıra Müstecib Ülküsal'ın kitabı da faydalıdır. Alan Fisher, *The Russian Annexation Of The Crimea 1772-1783*, Cambridge 1970; Müstecib Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları (Dünü-Bugünü, Yarını)*, İstanbul 1980, s.94-120; Rusça çalışmalar içinde ise N. Dubrovin'in Kırım'ın Rusya'ya eklenme sürecine ait dört ciltlik abidevi belge yayını en önemli ana kaynak durumundadır. N. Dubrovin, *Prisoedinenie Krıma k Rossii*, I. Cilt: 1775-1777, S. Petersburg 1885; II. Cilt: 1778, S.Petersburg 1885; III. Cilt:1779-1780; S.Petersburg 1887, IV. Cilt:1781-1782, S.Petersburg 1889.

İstanbul seçkinleri ile kurduğu yakınlık²² eserin hedef aldığı okuyucu kitlesinin dönemin İstanbul elitleri olduğunu düşündürmektedir ki bu durum eserin diline de doğrudan yansımıştır.

Halîm Giray'ın hayatı hakkında kullandığımız belgelerin büyük çoğunluğu onun devlet tarafından himaye edildiğini ortaya koymaktadır. Hayatını idame ettirebilmek için Osmanlı Devleti'ne bağımlılığı ve İstanbul elitleri ile yakınlığı onun Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı arasındaki ilişkilerde yargılayıcı bir tavır takınmaması ile sonuçlanmıştır.

C. Kırım Tarihi Araştırmalarında Vazgeçilmez Bir Kaynak Olarak Gülbün-ü Hânân

Halîm Giray, *Gülbün-ü Hânân*'ı yazma sebebini eserinde "...*hânân-ı Cengîz-nejâd-ı itâat-mu 'tâdın rûznâmçe-i ahvâlleri zabtına takayyüd olunmadığından şîrâze-i mecmûa-i silsileleri mânend-i gül-i hazân-dâde-i perîşân ekserinin esâmîsi bile güm-kerde-i sehv ü nisyân olmak...*" diye belirtir²³.

Gülbün-ü Hânân, Altın Orda Devleti'nin ayakta kalan son varisi olan Kırım Hanlığı'nın tarihini başlangıcından son anlarına kadar "Kırım Hanlarının hayatı" üzerinden anlatan ilk eserdir. Eser Melek Hacı Giray'ın hayat öyküsü ile başlar son Kırım hanı sayabileceğimiz Baht Giray'ın ölümü ile (H. 13 Ramazan 1215/ M. 28 Ocak 1801) sona erer. *Gülbün-ü Hânân*'ın kaynaklarını üç kısımda değerlendirebiliriz. Bunlar bir şekilde kendisine ailesinden hatıra kalan ya da akrabaları üzerinden ulaşabildiği belgeler, Kırım ve Osmanlı tarihini konu alan kronikler, son olarak da yakın çevresinden duyduğu sözlü rivayetler ile gözlemlerdir.

Halîm Giray'ın ailesinden kendisine intikal eden bazı belgelere sahip olduğu ya da bunları gördüğü anlaşılmaktadır. Örneğin Selim Giray Han'ın ölümünden sonra mirası hakkında bilgi veren kayıtları ihtiva eden "...*defter-i kassâm...*"ı gördüğü anlaşılmaktadır²⁴. Bunun yanı sıra bazı bilgiler için babası ve yakın çevresini kaynak olarak göstermektedir. Örneğin el-hac Selim Giray'ın hanlığa geliş süreci

22 Şânîzâde Mehmed, a.g.e, s.661; Mehmet Tahir, a.g.e, s. 21.

23 Gülbün-ü Hânân, vr. 29a.

24 Gülbün-ü Hânân, vr. 50b.

hakkında verdiği bilgileri babasından duyduğunu açıkça belirtmektedir²⁵. Babası Şehbaz Giray ile Baht Giray hakkında verdiği bilgiler de kendi gözlemlerine dayanmaktadır²⁶.

Halîm Giray'ın kaynak olarak kullandığı başlıca kronikler şu şekildedir: Seyyid Mehmed Rıza Efendi'nin *Es-Seb'ü's-Seyyâr fî Ahbârî Mülûku't-Tatar'ı*, *Haydarzade Tarihi*, Abdulgaffar Kırımî'nin *Umdetü't-Tevârih*'i, *Hürremî Çelebi ve Abdülvelî Efendi târîhlerinden* ve *Şeyh Mehemed Efendi Mecmûası*'ndan ve Kaysûnîzâde Nidâyî Remmal Hoca'nın *Tarih-i Sâhip Giray Han'ı ve Kefevî Abdülcelîl Mecmûası*. Bunların isimlerini Gülbün-ü Hânân ilk sayfalarında zikreder²⁷. İlerleyen sayfalarda *Naima Tarihi*²⁸, *Çelebizade Asım Tarihi*²⁹, Sabit'in *Zafername*³⁰, Ganizade Nadiri'nin *Münşeât*'r³¹, Şah Abbas'ın Kitabdarı Sâdikî'nin *Tezkiretü'ş-Şuarâsı*³² ve *Vasıf Tarihleri*³³ de zikredilmektedir.

Bu eserlerden *Es-Seb'ü's-Seyyâr fî Ahbârî Mülûku't-Tatar*, *Umdetü't-Tevârih*, *Tarih-i Sâhip Giray Han* ve *Şeyh Mehemed Efendi Mecmûası* gibi eserler Kırım Hanlığı'nın tarihini konu alan kronikler iken *Naima Tarihi*, *Çelebizade Asım Tarihi* ve *Vasıf Tarihleri* Osmanlı tarihini konu alan kroniklerdir. Bunun yanı sıra Halîm Giray'ın Sadıkî ve Ganizade Nadiri'nin eserlerine ulaşması ve bunları kullanması eserinin kaynak zenginliğini ortaya koymaktadır.

Halîm Giray'ın bu eserleri kullanırken verilen bilgileri özetleme yoluna gittiği görülmektedir. Sâhip Giray Han hakkında verdiği bilgileri Remmal Hoca'nın kitabından özetleyerek verirken Remmal Hoca'yı tekrar zikretmez. Bununla birlikte III. İslam Giray'ın hayatını anlatırken ise başta Şeyh Mehemed Efendi Mecmûası olarak zikrettiği Hacı Mehmet Senai'nin Üçüncü İslam Giray Tarihi'ni, *Vekâyî-i*

25 Gülbün-ü Hânân, vr. 47b-48a.

26 Gülbün-ü Hânân, vr.68a-70b.

27 Gülbün-ü Hânân, vr. 29a.

28 Gülbün-ü Hânân, vr. 42a.

29 Gülbün-ü Hânân, vr. 57b.

30 Gülbün-ü Hânân, vr. 48b.

31 Gülbün-ü Hânân, vr. 38a.

32 Gülbün-ü Hânân, vr. 36b-37a.

33 Gülbün-ü Hânân, vr. 67a.

Kırım olarak zikreder ve daha geniş bilgi için okuyucuyu bu esere yönlendirir³⁴.

Bu eserleri kullanırken Halîm Giray, Kırım hanlarını merkeze alır ve onların hareketlerini olumlarken Kırım hanlarının iktidarına karşı çıkanları ağır şekilde eleştirir. Örneğin Canbeg Giray, III. Mehmed Giray ve İneyet Giray Han devirlerinin en önemli şahsiyetlerinden Kantemir Mirza'ya bakış açısında bu durum belirgindir. Halîm Giray, Kantemir Mirza'yı "...*Mansuroğullarından Kantimur didikleri menba'ı mekr ü şürûrun hân-ı müşârün ileyhe isyan idiüb bi'l-cümle avâne-i hûnesiyle Kırım'dan rihlet ve Bucak havâlisinde ihtiyâr-ı ikâmet itmesi...*" olumsuz bir şekilde zikreder³⁵.

Naima Tarihi okunduğunda ise karşımıza farklı bir Kantemir Mirza çıkar hatta Hotin Savaşı'nın ve Lehistan ile olan mücadelelerinin en önemli aktörlerinden biri olarak olumlu şekilde anlatılmaktadır³⁶. *Naima*'yı okuduğunu ve kaynak olarak kullanıldığını bildiğimize göre Halîm Giray'ın bu tutumu bilinçli bir şekilde hanlığın tarihinde Giray ailesini merkeze alma çabasını ortaya koymaktadır. Abdulgaffar Kırımî'nin *Umdetü't-Tevârih*'i ile *Gülbün-ü Hânân* işte bu noktada birbirlerinden farklılaşırlar. Abdulgaffar 1740'lara kadar Kırım Hanlığı tarihini anlatır ve eserin sonunda Kırım tarihinin en az Giraylar kadar önemli olan iki aktörü Şirin ve Mansuroğulları kabilelerinin tarihini de anlatır. Hatta bu kabilelerin Kırım'daki iktidarın gerçek sahipleri olduğunu belirtmekten çekinmez³⁷.

Sonuç olarak *Gülbün-ü Hânân* Kırım Hanlığı tarihinin en önemli kaynaklarından. Bugün elimizde olmayan *Haydarzade Tarihi* gibi eserlere ulaşması eseri hanlık tarihi araştırmaları için vazgeçilmez hale getirmektedir. *Umde-*

34 Gülbün-ü Hânân, vr. 46b.

35 Gülbün-ü Hânân, vr. 43a.

36 Naîma Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*, C. 2, Ankara 2007, s.453-457; 462, 469-472.

37 Abdulgaffar Kırımî, *Umdetü't-Tevârih*, Neşreden Necib Asım, Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nın ilavesidir, İstanbul 1343, s. 193-207. Eserde, Adil Giray ile Şirin kabilesi arasında çatışma gerçekleştiğinde Şirin kabilesinin önde gelenleri Kuban tarafında bulunan Nevruz Mirzaya sığınurlar, Nevruz Mirza gelenleri sahip çıkmak konusunda tereddüt gösterdiğinde oğulları "...*Kırım'da an asl hâkim karaçi beğleridir...*" diyerek gelen Şirin beğlerine sahip çıkarlar. Bu ifade açıkça Abdulgaffar Kırımî'nin Karaçilere ve özellikle Şirin Beğlerine bakışımı ve Halim Giray ile arasındaki zihniyet farklılığını ortaya koyar, s. 126.

tü't-Tevârih ve *Es-Seb'ü's-Seyyâr fî Ahbârı Mülûku't-Tatar'*ın sona erdiği 1740'lı yıllardan 1801 yılına kadar olan dönem için *Gülbün-ü Hânân* Kırım tarihinin en önemli yerli kaynağı durumundadır. Yazarın eserde verdiği jenealoji bilgileri, esere düşülen derkenarlar eserin kıymetini arttıran diğer özelliklerdir. *Gülbün-ü Hânân* ilk olarak H. 1287/M. 1870 yılında matbu olarak basılmış, H. 1327/M. 1909 yılında Arifzade Hilmi tarafından dili sadeleştirilerek tekrar neşredilmiştir³⁸. Eserin kıymeti kısa zamanda anlaşılmiş ve ünlü şarkiyatçı J. V. Hammer³⁹ ve Ahmed Cevdet Paşa'dan⁴⁰ itibaren Kırım Hanlığı hakkındaki çok sayıda çalışmanın vazgeçilmez kaynağı haline gelmiştir.

38 Halim Giray, *Gülbün-ü Hânân*, İstanbul H. 1287. Halim Giray, *Gülbün-ü Hânân*, sadeleştirerek ve notlar ilave ederek yayınlayan Arifzâde Hilmi, İstanbul H. 1327. Arifzâde neşrinin en önemli özelliği metne düşülen açıklayıcı dipnotlardır.

39 J. V. Hammer, *Geschichte der Chane der Krim*, Wien 1856. Hammer temel kaynakları arasında *Gülbün-ü Hânân*'ı ve onun kaynaklarını zikreder, bkz, s.9.

40 Ahmet Cevdet Paşa, *Kırım ve Kafkas Tarihçesi*, İstanbul 1307. Cevdet Paşa'nın bu eserinin Kırım hakkındaki kısmı *Gülbün-ü Hânân*'m özeti şeklindedir, bkz, s. 3-45.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

- BOA, Mühimme Defterleri, 230, 231 ve 232.
- BOA, Cevdet Tımar 8748, BOA, Cevdet Hariciye 1780; BOA, Cevdet Hariciye 6589; BOA, Cevdet Hariciye 3235; BOA, Cevdet Hariciye 1711; BOA, Cevdet Hariciye 16175; BOA, Cevdet Hariciye 2269.

Temel Kaynaklar

- Abdulgaffar Kırımî, *Umdetü't-Tevârih*, Neşreden Necib Asım, Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nın ilavesidir, İstanbul 1343.
- Ahmed Cavid Bey, *Müntehabat, Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi* adıyla yayına hazırlayan Adnan Baycar, İstanbul 2004.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Kırım ve Kafkas Tarihçesi*, İstanbul 1307.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri*, Haz. Mehmet Sarı, Ankara 1990.
- Fatîm Davud, *Tezkere-i Hâtimetü'l-Eş'ar (Fatîn Tezkiresi)*, İstanbul 1271.
- Halîm Giray, *Gülbün-ü Hânân*, İstanbul H. 25 Rabiü'l-aher 1287/M. 25 Temmuz 1870
- _____, *Gülbün-ü Hânân*, Sadeleştirerek ve notlar ilave ederek yayımlayan Arifzade Hilmi, İstanbul H. 1327/M. 1909-10.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî 2*, Haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul 1996.
- Naîma Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, Ankara 2007
- Şânî-zâde Mehmed 'Atâullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)*, C. I, Haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2008.
- Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü's-Şu'âra*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri nr. 789.

Tetkik Eserler

- Babinger, Franz; *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Çoşkun Üçok, Ankara 2000.
- Black, Jeremy- Macraill, Donald M.; *Studying History*, London 1997.
- Çınarcı, M. Nuri; Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü's Şu'ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2007.
- Dubrovin, N.; *Prisoedinenie Krıma k Rossii*, I. Cilt: 1775-1777, S. Petersburg 1885; II. Cilt: 1778, S.Petersburg 1885; III. Cilt:1779-1780; S.Petersburg 1887, IV. Cilt:1781-1782, S.Petersburg 1889.
- Emecen, Feridun M.; “Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar”, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan ve Toplum* içinde, İstanbul 2011, s. 37-60.
- Fisher, Alan; *The Russian Annexation Of The Crimea 1772-1783*, Cambridge Universty Press 1970.
- Hammer, J. V.; *Geschichte der Chane der Krim*, Wien 1856
- Imber, Colin; “Osman Gazi Efsanesi”, *Osmanlı Beyliği* içinde, Çev. Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova, Ed. Elizabeth A. Zachariadou, İst. 1997, s. 68-77.
- İnalçık, Halil; “Aşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı”, Çev. Fahri Unan, *Söğüt'ten İstanbul'a* (içinde), Derleyen: Oktay Özel, Mehmet Öz, Ankara 2005, s.119-145
- _____; “Giray”, *MEB İA*, İstanbul 1945, s. 783-789.
- Kellner, B. Heinkele; “A Chinggisid and Ottoman: Halim Gerey Sultan”, *Altaica V*, Moskva 2001, s. 69-79.
- Kurnaz, Cemal - Çentik, Halil; “Hanlık Dönemi Kırım Şairleri Hakkında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 51, Güz 2009, s.275-294.
- Baki Tezcan, “ ‘Genç’ Osman Neden Tahtan İndirildi? Osmanlı Tarih Yazımında Bir Yolculuk”, Çev. Deniz Berkday, Editör. Jane Hathaway, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İsyân ve Ayaklanma*, İstanbul 2010, s. 43-78.

- Ülküsal, Müstecib; *Kırım Türk Tatarları (Dünü-Bugünü, Yarını)*, İstanbul 1980.
- Ürekli, Muzaffer “Gülbün-i Hânân”, *TDV İA (DİA)*, C. IVX, İstanbul 1996, s.235-236.

۱۰۰۰۰ کین کای بیضا صلیبن عالم سوره طاقه -
 اسمی صلیبن - سر براسه رکاه بره نالاقامه
 اوجیه اطر عراز کر سینه خانه عقلت و بولین
 طریقه دسکه زانته راجت صفر سارنت و لاجه
 عوج صیبه ایزده ایزده حاج سولنی سونیک حاجت
 سارینه و سولنی اوزیره و صرا ایزده -
 زانته همه فضا و صاف حال ایزده صفر سارینه
 مسطره بل صفر - رگه دفته قعلی کانت ایزده
 غیرتی دن سیرتی آکلین قاطن قاطن ایزده کچیل
 ایزده - ایشا یان کینه صا سینه حال کله
 مشیت سیه سیه مظهره روایتی و ساره

صفت

علم و فاضل سید ایشول عباس ایشول قول ایشول
 برت سالت بیله ایشول بورت سالت ایشول
 ایشول فاضل ایشول ایشول ایشول ایشول
 سینه کورس رویتنی ایشول ایشول سکه مقداره
 ایشول وینه صفا ایزده عقلت ایشول ایشول
 کسان ایشول سینه ایشول ایشول ایشول
 صافی سکه ایشول ایشول ایشول ایشول
 سینه ایزده کورس صفا ساره صوفی ایشول ایشول
 صفا نام ایشول ایشول ایشول ایشول
 سالت ایشول ایشول ایشول ایشول ایشول
 کورس حال ایشول ایشول ایشول ایشول
 غیرتی ایشول

اصول

صفتی ایشول و شیخ فاضل علم ایشول ایشول
 کسکه با ایشول ایشول ایشول ایشول
 اصول با ایشول ایشول ایشول
 اصول ایشول
 صفتی ایشول
 غیرتی ایشول ایشول ایشول ایشول
 ایشول ایشول ایشول ایشول ایشول

GÜLBÜN-Ü HÂNÂN'IN MUHTEVASI ve EDEBÎ ÜSLUBUNUN TAHLİLİ

Alper GÜNAYDIN*

*Biz Kırımdan çıkkanda
Kar yağmadı kan aktı...*

Mısralarıyla başlayan türkü formatındaki ağıt, nasıl Kırım'dan çıkışın acı hatıralarını dile getiriyorsa; *Halîm Giray* tarafından yazılan *Gülbün-ü Hânân*, bizim tabirimizle *Kırım Hanları Tarihi*, Karadenizin kuzeyinde geçirilen üç yüz küsur yılın güzel hikâyesini anlatmaktadır.

Hanlığın kurucusu Melek Hacı Giray'dan başlayarak son Kırım hanı Baht Giray'a kadar toplamda kırk dört Kırım hanı'nın biyografisini belîğ bir Osmanlı Türkçesi'yle ele alan ve '*Hanların Gül Bahçesi*' anlamına gelen *Gülbün-ü Hânân*, Kırım-Kefe-Kafkas, Kuzey Karadeniz, Kıpçak stepleri ve Güney-Doğu Avrupa'yı kapsayan bölgenin tarihi, edebiyatı, dili, sanat tarihi, etnik yapısı ve kültürüyle ilgilenen araştırmacılar için vazgeçilmez bir kaynak mesabesindeir.

Halîm Giray

Son Kırım Hanlarından Şehbaz Giray'ın oğlu olan Halîm Giray, H. 16 muharrem 1186/ M. 19 Mayıs 1772 tarihinde bugünkü Tekirdağ ilinin Saray ilçesine bağlı Edir köyünde dünyaya gelmiştir. Kısa bir süreliğine Kırım'da bulunan Halîm Giray, Bucak Seraskerliği yapmış, daha sonra uzunca bir müddet İstanbul'da yaşadıkten sonra hayatının son on yılını geçirdiği Silivri'de vefat ederek Ferhat Paşa Camii hatfresine defn edilmiştir.¹

* Araş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı ABD, alper.gunaydin@yahoo.com

¹ *Tezkiretü's-Şu'ara*, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey, Millet Kütüphanesi, Yazmalar, Ali Emîrî nr. 789, 16b; *Hâtîmetü'l-Eş'âr (Fatîm Tezkiresi)*, Dâvûd Fatîm, s.73; *Sicill-i Osmânî*, Mehmed Süreyyâ, İstanbul, 1311, c. II, s. 243; *Osmanlı Müellifleri*, Bursalı Mehmed Tâhir, İstanbul 1333, c. II, s. 143; BOA, Cevdet Hariciye 16175.

Mensur olarak kaleme aldığı *Gülbün-ü Hânân*'dan başka, vefatından sonra oğlu Şehbaz Giray tarafından mürettep hale getirilen divânı vardır. Divân daha sonra matbu olarak yayınlanmıştır.²

Sebeb-i Telifi

Resmi olarak varlığı 1783'te son bulan Kırım Hanlığı'nın elde kalan bölgelerinde hükümetine devam eden Baht Giray'ın 1801'de ölmesinden on yıl sonra *Gülbün-ü Hânân* kaleme alınmıştır. Halîm Giray, eserin yazılış nedenini '... *hânân-ı Cengîz-nejâd-ı itâat-mu 'tâdın rûznâmçe-i ahvâlleri zabtına takayyüd olmadığından şirâze-i mecmûa-i silsileleri mânend-i gül-i hazân-dîde perîşân, ekserinin esâmîsi bile güm-kerde-i sehv ü nisyân olmak derecesine resîde olmağla...*' şeklinde verir. (Gülbün, BL, 29a)

Müellifin, sebeb-i telifini verdiği bu satırların hemen üstünde '*fakat itâ'at-i mülûk-u adâlet-i sülûk-ü Osmâniye rahimallâhü eslâfehüm ve ebed saltanâtehü ahlâfehüm ile müftehîr ve sâye-i 'inâyetvâyelerinde Bağçeserây-ı âlemde gonca-i murâd-fuâdları küşâde olan hânân-ı Cengîz-nejâd-ı itâat-mu 'tâd*' (Gülbün, BL, 29a) şeklinde Giraylar sülalesinin Kırım'daki idaresinin Osmanlı'ya bağlı olduğunu vurguladığı satırlardan sonra, Kırım hanları'nın adlarının dahi unutulmaya yüz tutmasından bahsetmesinin, Osmanlı devlet adamlarına ince bir sitem barındırdığı kanaatindeyiz. Çünkü satırların mefhumu muhalifi ise Osmanlı'nın Kırım'daki idaresinin de Kırım Hanları'na bağlı olduğudur.

1811'de eserini tamamlamasından sonra Halîm Giray, 1814'te Vize kasabasına gidecek ve hayatının sonuna kadar (1823/24) burada kalacaktır. Yalnız bu gidişin kendi rızasıyla olmadığı açıktır.³ Payitahttan bir uzaklaştırma şeklinde gerçekleş-

2 Halim Giray, *Divân-ı Halîm Giray*, Takvimhâne-i Amire, İstanbul, 1257.

3 *Fatin Tezkiresi*'ndeki, '...*müddet-i medîde der-i âliye'de ikâmet-sâz-ı übbehet ü iclâl olunduktan sonra...*' ifadesi, Halim Giray'ın payitahtta gördüğü ilgiyi ve uyandırdığı saygıyı göstermesi açısından ehemmiyetlidir. Tezkire resmi bir belge olmamakla beraber 'übbehet' tabiri sabık sadrazamlar için kullanılan bir sıfattır. Cengiz-soylu olmasına çok sık atıf yapılan Halim Giray'ın payitahtta uyandırdığı bu ilgi ve alaka, dönemin şartları da göz önünde bulundurulursa, Osmanlı yönetimini kuşkulandırmış olacak ki yönetim merkezinden uzaklaştırılmıştır. Yine tezkirede Silivri'ye gidişinin '...*Çatalca nam karyeye nakl ü hicretle...*' şeklinde saygıyla ifade edilmesi dikkat çekicidir. (*Fatin Tezkiresi*, s.73, sat. 18.)

miş olabileceğini düşündüğümüz bu olayın, müellifin duygu dünyasına yansımasını ise dîvânında⁴ görmek mümkündür:

*Bir başına sultân-ı mücerred olalı dil
Ürânlığını hırka vü destâre değişmem (g. 69/ b. 3)*

...

*Ye's-ülfet olub kûşe-i gurbetde Halîmâ
Tenhâlığını seyr-i çemen-zâre değişmem (g. 69/ b. 6)*

Beitlerde ifade edildiği gibi kabullenilmiş bir yalnızlıkla beraber, yine de İstanbul'a duyduğu özlemi bir gazelinde şöyle dile getirmektedir:

*Meh-cebînimle olub hem-dem řeb-i mehtâbda
Çekdirib Göksu'ya dek gitsem řeb-i mehtâbda (g. 90/b.1)*

...

*Huldı sen tercîh etmişsin Boğaz'ın zevkine
Vâizâ olmaz mısın mülzem şeb-i mehtâbda (g. 90/b.4)*

Muhtevası

Gülbün, biyografik bir eser olmasının yanı sıra hanların siyasi durumları, hükümet süreleri ve yaptırdıkları eserler (âsâr-ı hayriyye) ile alakalı bilgiler verirken, hanların sanata ve ilme olan ilgilerinden, şiire olan merak ve kaabiliyetlerinden yahut kütüphanelerinden de bahs eder.

Kırım Tatar Hanlığı tarihinin kuruluşundan sonuna kadarki devresini derli toplu ve genişçe ele alan *Gülbün-ü Hânân'*ın ihtiva ettiği mevzular şöyledir:

Çengiz Han soyundan gelen Melek Hacı Giray'ın neslinin *Giray* lafzıyla anılmasından başlayarak, *kalgaylık* ve *muredinlik* makamlarının tahsis edilmesi; *tıyış* vergisinin konulması, *sekban akçesi* ödeneğinin uygulanması gibi hanlığın aşama aşama kurumsallaşması ile ilgili mevzular;

4 Halim Giray, *Dîvân-ı Halim Giray*, (Haz.) Toparlı Recep, Çöğenli M. Sadi, Erzurum, 1992.

Han, Kalgay ve Nureddin'lerin şecereleri, tahta çıkışları, tahtta kalma süreleri, *nefy ü ibkâ* 'ları, *te'dîb* edilmeleri yahut *ferve-i semmûr* ile ikram olunmaları;

Hanların da katıldığı büyük askeri harekâtlar (sefer) yahut küçük çaplı, daha çok köle ticaretiyle alakalı olarak, *bozkır hasadı* tabir edilen, *yağma* ve *çapul*'lar ile ilgili bilgiler;

Kırım, Kafkas ve Rumeli bölgelerini kapsayan birçok yer adı; Tatar ve Çerkes kabile adları; padişah, vezir, kaptan-ı derya, paşa, ulema, müftü, tarikat ve şeyh adları;

Kırım hanları'nın yaptırdığı köprü, medrese, mescit, cami, çeşme, tekke vb. gibi binalar ile ilgili bilgiler;

Hanlar'ın yardım ettiği yahut intisab ettiği *Mevlevîlik*, *Nakşibendîlik*, *Halvetîlik*, *Celvetîlik*, *Gülşenîlik* gibi tarikatler;

Bölek ve *bora* gibi bazı kelimelerin etimolojisinin verilmesi, Tatar kültürüne ve âdetlerine ait bazı unsurların zikredilmesi;

Hanların şiire ve sanata olan merakları gibi mevzular eserin ana konularıdır.

Edebî Kaynakları

Edebî kaynakları olarak, Sâbit'in dîvânı,⁵ *Sâdikî-i Kitabdâr*'ın *Tezkiretü's-Şuarâ'sı*,⁶ *es-Seb'u's-Seyyâr*'daki⁷ şiirler sayılabilir. Sözün gelişine göre manayı teyit için verdiği beyitler arasında Şeyh Galib'in ve Necâtî'nin mısraları da bulunmaktadır. Bunun dışında bazı şiirleri hafızasından kaydettiği veya Canbeg Giray Han'dan bahsederken, '*Şi'rîne dest-res olmamadığından nâcâr terk olındı.*' (Gül-bün, BL, 41b) şeklindeki ifadesinden, kaynak eksikliğinden dolayı bazılarını da kaydedemediği anlaşılmaktadır.

5 *Bosnalı Alaaddin Sâbit Dîvânı*, (Haz. Turgut Karacan) Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1991, Sivas.

6 *Sâdikî-i Kitabdâr, Tezkire-i Mecma'ü'l-Havas*, (Trc.) Abdürresul Hayyampur, Tebriz, 1327.

7 Seyyid Mehmed Rıza, *Es-Seb'u's-Seyyâr Fî Ahbâr-ı Mülûku't-Tatar*, Süleymaniye Kütüphanesi, Rağıp Paşa No. 1016.

Üslubu

Halîm Giray, Gülbün'ün girişinde tertib edilişiyle alakalı '*...ale't-tarikü'l-ic-mâl Hadîka-i Vüzerâ tarzında zafer-yâb olunan ahvâlleri zabt ü terkîmine ictirâ olub...*' (Gülbün, BL, 29a) şeklinde atıfta bulunduğu eser, Ahmed Tâib'in çok ilgi gören ve zeyilleri yazılan meşhur eseridir.⁸ Üslub açısından Gülbün, *Hadîkatü'l-Vüzerâ* ile paralellik gösterse de, yararlanılan kaynakları titizlikle göstermek gibi, bazı noktalardan daha güvenilir bir tarih yazıcılığı sergiler.

Besmele, hamdele ve salveleyi hâiz, on yedi beyitlik bir münacat-naat manzûmesiyle başlayan; istirdat, teznib, derkenar ve bazı şecere kayıtlarıyla geliştirilen; muktezayı hale mutabık Türkçe, Arapça, Farsça beyitler ve kibâr-ı kelimelerden iktibaslarla tezyin edilen, Aynî ve Sürûrî'nin düşürdüğü tarih beyitleriyle nihayet bulan *Gülbün-ü Hânân*, klasik Osmanlı tarih yazıcılığının (vak'a-nüvis) güzel misallerinden biridir.

Metin içerisinde verilen beyitler ve şiirler tercih edilirken ekseriyetle tarihe kaynaklık etmelerinin göz önünde bulundurulduğu dikkati çeker. Müellif, Sabit'in *Kaside-i Dâliyye*'sinden alıntı yaparken, Hacı Selim Giray Hân (ö. 1704) dönemine dair kıymetli tarihî malumatı bulundurduğu için bazı beyitlerini kayıt ettiğini söylemektedir: '*...Sâbit Efendi merhûmun inşâd eylediği kasîde-i dâliyyesinde bazı havâdis-i müstefâde olmağla alâ tarîki'l-istişhâd birkaç beyti irâd olundu...*' (Gülbün, BL, 48b-49a). Bora Gâzî Giray Han'ın (ö. 1607) gazelleri verilirken sebeb-i telifleri de verilmiştir ki Sunbur kalesinin savunmasıyla alakalıdır: '*Sunbur kal'ası muhâfazasında olduklarında bazı vüzerâyâ sitemâmîz tarh ü inşâd ve irsâl eyledikleri gazeldir.*' (Gülbün, BL, 38b). Yine İran'da esir olan Bora Gazi Giray'ın (Gazâyî) Farsça bir rubaisi de oradaki esaretini isbat için verilmiştir. (Gülbün, BL, 37a)

Toplamda kırk dört Kırım Hanı'nın hayatını ele alan Halîm Giray'ın, her şahıs için takip ettiği format aşağı yukarı aynıdır. Önce şeceresini verdiği hanın daha sonra sırasıyla hanlığa getirilişini, devrinin önemli olaylarını, hanın takip ettiği siyaseti, âsâr-ı hayriyesini, uzun uzun hanlık müddetinin hesabını ve vefât tarihini verir. Şiir yazaran hanların şiirlerinden misaller kaydeder ve dua ile bitirir.

8 Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hadîkatü'l-Vüzerâ* (Basma), İstanbul, 1855.

Ekseriyetle her hanın tercüme-i hâlinin bitişini gösteren bu dua kısmının, bir nükteyi hâiz olduğu kanaatindeyiz. Eserde, Kırım halkının gönlünü kazanmış, Osmanlı'nın iltifatına mazhar olmuş, adları hayırla anılan hanlar için bu kısım; *rahmetullâhi aleyh, rahmeten vâsiaten* şeklinde iken, icraatlarını beğenmedikleri için ise; *tecâvezallâhu te'âlâ an kusûrahû, 'afallâhu anh* gibi tabirlerle verilir.

Tüm bunları yazarken müellifin dili son derece ağdalıdır. Arapça, Farsça, Türkçe tamlamalarla (tetâbu'-i izâfet) cümleler uzatılır, söylenmek istenen, muhtemel en uzun şekliyle ifade edilir.⁹ Padişah'tan bahsederken: '*...dârü'l-âmân-ı şâhân-ı cihân melce-i tâcdârân-ı zemîn ü zamân olan ebü'l-fütûhât ve'l-megâzî Sultân Mehemmed Han Gâzî...*' (Gülbün, BL, 30a-30b) şeklinde bahseder ve bu üslubunu sultanlardan her bahsedişinde devam ettirir. 'Vefat etti ve defn edildi' demek için; '*câm-ı cihân-nümâ-yı hayâtı şikeşte-i seng-i ecel ve Rodos cezîresi kal'ası hâricinde vâki Murad Reis mezâristânında ihtiyâr-ı künc-i uzlet ile dest-keşen-i bezm-i emel oldı.*' (Gülbün, BL, 41b) şeklinde sözü uzatır. Yine *emel* ve *ecel* kelimele-
rindeki gibi uzun cümlelerin arasında aheng sağlamak için secilerden de çok sık yararlanır. Kanaatimizce, müellifin dil bakımından ağdalı bir üslubu tercih etmesinin temel nedeni, nazîrelerle dolu divançesi de göz önünde bulundurulduğunda, nazımdaki zaafını nesirle telafi etme gayretidir.

Müellif, bazı olaylardan bahsederken '*dûr-ı dirâz-ı tahrîrden ihtirâz ile bu kadarca ile iktifâ olundu.*' (Gülbün, BL, 68a) şeklinde kısaltma, sebebini vermek istemediği olaylar için *bazı esbâba mebni* yahut ismini vermek istemediği durumlarda *bazı uzma* gibi ifadelerle geçiştirme yoluna gider.

Yararlandığı kitapları eserin girişinde açıkça belirten, metin içerisinde de bazı kaynaklara atıfta bulunan müellifin, '*...rumili eşrâf-ı kuzâtından bir kimesne hâzırın bi'l-meclis olub nakl-i mâcerâyâ şürû' itdikde kâdt-yı merkûmun bu maddeye vukûfî mûcib-i istiğrâb olmağla izâh itmesini recâ ve ilhâh itdigimde hezâr şerm u hicâb ve tel'asüm ve pîç-tâb iderek sefer-i mezbûra kayd u esire giriftâr ve ba'dehû fezyâb-ı devlet-i imân olduğını ikrâr ile rûh-u müşârün ileyhe fâtiha-hân olmışidi...*' (Gülbün, BL, 29a) satırlarından, bilhassa pek yazılı kaynak bulunmayan ve

9 Daha sonra *Ahmet Cevdet Paşa* tarafından *Kırım Kafkas Tarihçesi* adıyla hazırlanan kitap, Gülbün-ü Hânân'ın bu uzun kısımlarının çıkartılarak özetlenmiş halidir.

yaşadığı yıllara denk gelen dönem için sözlü kaynakları (oral history) ve şahsi hatıralarını da kullandığı anlaşılmaktadır.

Yine eserde yer yer edebiyat eleştirisine de rastlanır '*Ârif mahlasıyla ba'z-ı ilahiyâtı ve evzân-ı Türki'de ba'z-ı eş'ârı mevcûd ise de tahrîre şâyân olmadığından iş'âr olunmayub terk olundu'* (Gülbün, BL, 45b-46a) şeklinde olumsuz bir edebiyat eleştirisi ile beraber, '*Mütercem müşârîn ileyh şâ'ir-i hoş-lehçe ve pâkize güftâr olub bu eş'âr âsâr-ı kalemlerinden intihâb olunmuşdur.*' (Gülbün, BL, 44a) ifadeleriyle övdüğü *Rezmî* mahlaslı Bahadır Giray Han'ın iki gazelini ve bir rubâisini kaydeder.

Sonuç

Bir dönem Kırım'da bulunduğunu, Bucak'ta seraskerlik yaptığını ve uzun yıllar da payitahta kalarak Osmanlı ekâbiriyle (aristocracy) tanışma fırsatı elde ettiğini bildiğimiz, son hanlardan birinin oğlu olması ve Kırım Hanlığı kültürünün son yıllarını bizzat müdahil olarak yakından tecrübe etmesi hasebiyle durumun son derece farkında olduğunu düşündüğümüz Halîm Giray, Kırım'da, Osmanlı sisteminin tedricen devre dışı kalmasına bağlı olarak hanlığın son kalıntılarıyla beraber kültürünün de unutulmaması için *Gülbün-ü Hânân*'ı kaleme almıştır.

Kırım-Tatar Hanlığı'nın son devirlerindeki geri çekiliş ve yıkım sürecine neredeyse hiç değinmeyen eser, bir çözüm önerisi olmaktan çok, Cengiz-soylu Giraylar sülalesinden olan Kırım Hanları'nın tercüme-i hâlleri (biography) üzerinden eskinin güzel günlerine atıfta bulunarak belki yeniden bir heyecan yaratmak maksadıyla yazılmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmet Cevdet Paşa, *Kırım ve Kafkas Tarihçesi*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, H. 1307.
- ANDREAS, Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, İstanbul-Wien, 2002.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333.
- -----, *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri*, (Haz.) Mehmet Sarı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- *Bosnalı Alaaddin Sâbit Dîvânı*, (Haz.) Turgut Karacan, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas, 1991.
- BAŞER Alper, 'Kırım Hanlığı Tarihini Konu Alan Müstakil Eserler ve Yeni Bir Kaynak: Tarih-i Mevkûfati', *Turkish Studies*, Vol. 6/1, Prof. Dr. Gürer Gülsevin Armağanı, Winter 2011.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Hariciye 16175.
- CLAUSON, Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish*, Oxford, 1972.
- Dâvûd Fatin, *Hâtîmetü'l-Eş'âr (Fatin Tezkiresi)*, İstanbul, 1271.
- *Dîvân-ı Halîm Giray*, (Haz.) Toparlı Recep, Çöğenli M. Sadi, Erzurum, 1992.
- *Dîvân-ı Halîm Giray*, Takvimhâne-i Amire, İstanbul, 1257.
- DRAHŞAN Cemşit ve OLGUN İbrahim, *Farsça Türkçe Sözlük*, Elhan Yay., Ankara, 1984.
- ERTAYLAN İsmail Hikmet, *Gâzi Geray Han, Hayatı ve Eserleri*, Kırım Türkleri Yardımlaşma Cemiyeti, Ahmed Said Basımevi, İstanbul, 1958.
- GÖKBİLGİN Özalp, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu*, Erzurum, 1973.
- (GÜLBÜN, BL) Halîm Giray, *Gülbün-ü Hânân*, British Library, Türkçe Yazmalar Bölümü, No.: OR. 11164.
- *Gülbün-i Hânân Yahud Kırım Tarihi*, (Sadeleştirilip, Dipnotlar Düşerek Haz.) Osman Cûdî, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul, 1910.

- GÜNAYDIN Alper, ‘Kırım ve Dîvân Edebiyatı Kaynağı Olarak Gülbün-ü Hânân’ E. R. Tenişev Armağanı, Kazan, 2011.
- Halîm Giray, *Gülbün-ü Hânân*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1870; (Tıpkı Basım Olarak Haz.) M.S. Göçenli ve Recep Toparlı, Erzurum, 1990.
- İNALCIK Halil, ‘Kırım Hanlığı mad.’, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 25, s. 450.
- İsmail Belîğ, *Nuhbetü’l-Âsâr li-Zübdeti’l-Eş’âr*, (Haz.) Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1985.
- KANAR Mehmet, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1998.
- KELLNER B. Heinkele, ‘A Chinggisid and Ottoman: Halîm Gerey Sultan’, *Altaica* V, Moskova, 2001.
- KURAT Akdes Nimet, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1940.
- KURNAZ Cemal ve ÇELTİK Halil, *Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- -----, ‘Hanlık Dönemi Yazılı Edebiyatı’, *Kırım Türk-Tatar Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- LEVEND Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, cilt I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, c. II, İstanbul, 1311.
- Mustafa bin Şemseddin eş-Şehr bi’l-Ahterî, *Ahter-i Kebîr*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1310.
- Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hadikatü’l-Vüzerâ* (Basma), İstanbul, 1855.
- Sâlim Efendi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, (Haz.) Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005.
- Seyyid Mehmed Rıza, *Es-Seb’u’s-Seyyâr Fî Ahbâr-ı Mülûku’t-Tatar*, Süleymaniye Kütüphanesi, Rağıp Paşa No.: 1016.
- Sâdikî Kitabdâr, *Tezkire-i Mecma’ü’l-Havas*; (Trc.) Abdürresul Hayyampur, Tebriz, 1327.
- ŞEMSEDDİN Sami, *Kâmus-u Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul, 1978.

- Şeyh Gâlib Dîvânı, (Haz.) Muhsin Kalkışım, Akçağ Yay. Ankara, 1994.
- Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü's-Şu'âra*, Millet Kütüphanesi, Yazmalar, Ali Emirî nr. 789.
- YÜKSEL Zuhâl, 'Kırım Türk Edebiyatı', *Türk Dünyası El Kitabı*, C. III, II. Baskı, (s.684-704), Ankara, 1992.

II. BÖLÜM

Takip Edilen Traskripsiyon Metodu Hakkında¹

Metnin tamamında hafif transkripsiyon uygulandı. Ayınlar (‘), hemzeler (’), uzun ünlüler ve nispet i’leri ise (^) işaretleri ile tespit edildi.

Arapça tamlamalar (*kable’l-vefât*), eserin tamamına hâkim olan mürekkep Farsça izafetler (*zevât-ı kirâm-ı mekârim-simât*), izafet kesreleri (-i/-ı) ile kesik tamlamalar ise (-) şeklinde gösterildi.

Birleşik isim ve sıfat oluşturan Farsça kesik tamlamalar ise dile yerleşip kullanım genişliği kazanmışlarsa (*velâhd*) tek kelime olarak, diğerlerinde ise (*ser-gerdân*) şeklinde ayrılarak verildi. Farsça öneklerin (*bî-günâh*), orta eklerin (*gün-be-gün*) formatında yazılmasına dikkat edildi.

Bilhassa vurgulamak istediğimiz mevzu ise, (*zevât-ı kirâm*), (*Hadîka-i Vüzerâ*) ve (*recâ-yı sâdık*) misallerinde olduğu üzere son vokal ünlüsüne göre *ı/î* uyumuna ve ‘y’ türemesine dikkat edildiği gibi (*hukûk-u rızâyesine*, *Gülbün-ü Hânân*, *gürûh-u enbûhdan*) misallerinde de Türkçenin *ses uyumu* kuralı işletilerek, *izafet kesresi* son sesliye uygun olarak okundu. Yuvarlak vokalle devam eden bir kelimeyi düz bir sesle izafete sokmak dile ağır geldiğinden, eserin başlığından (*Gülbün-ü Hânân*) itibaren metnin tamamında Türk hançeresine uygun olan ve okuyuşu sekete uğratmayan bu telaffuz şekli tercih edildi.

Yine hakkında tam bir kural olmayan Arapça-Farça (*ğ*) bağlacı ise *ve*, *vü*, *u*, *ü* şeklinde bağladığı kelimeler arasındaki ahenge uygun olarak yazıldı. Yalnızca, aynı anlamdaki sözcükleri bağlıyorsa ‘*ve/vü*’, aynı anlamdaki kelimeleri birleştiriyorsa ‘*u/ü*’ şeklinde bir yazım metodu takip edildi.

Tarih ve Edebiyat Tarihi sahalarında, çeviriyazılar tarihî metinlerin kullanımını kolaylaştırması ve yaygınlaştırması açısından ehemmiyetli pratik faydalar sağlmasına rağmen hemen her transkripsiyon çalışması tenkide uğramaktadır. *Gülbün-ü Hânân*’ı nüsha karşılaştırmalı olarak günümüz alfabesine aktarılan, metnin, pek

1 Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde konsonant ve vokal değişimleri, imla kalıplaşmaları, telaffuzun imlaya yansıtılması, çeviriyazıda takip edilmesi gereken hususlarla alakalı başlıca referans kaynaklarımız şunlardır: Timurtaş Faruk Kadri, *Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları: Osmanlı Türkçesinin Grameri III*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından yeni baskı, s. 251 ve pek çok yerde, İstanbul, Ekim 2009; Duman Musa, *Makaleler: Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine*, İstanbul, 2008; Develi Hayati, *Osmanlı Türkçesi Klavuzu*, İstanbul, 2005.

çok Arapça-Farsça alıntı kelimenin Türkçeleştiği, imla-telaffuz arasındaki farkın kapandığı geç dönem Osmanlı Türkçesi'yle (XIX. yüzyıl) yazıldığı düşüncesinden hareketle yukarıdaki metodlar uygulanmıştır. Zaten Osmanlı Türkçesi'ne hâkim olan araştırmacılar kitabın sonunda verilen tıpkıbasımdan doğrudan yararlanma imkânı bulacaklardır.

Çalışmaya baskı ve yazım hatası olarak yansiyacak olan gözden kaçırdığımız noktaların yani, eski tabirle 'rakm-ı fesâdımız'ın mazur görülmesi temennisiyle...

Alper BAŞER - Alper GÜNAYDIN

GÜLBÜN-Ü HÂNÂN
TRANSKRİPSİYONLU METİN